

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ**

**ВИДИ ВПРА НА ПОЕТАПНЕ
ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО
МОВЛЕННЯ В УЧНІВ ПЕРШИХ КЛАСІВ У
ПЕРІОД НАВЧАННЯ ГРАМОТИ**

**Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”**

Виконала: студентка 4 курсу 451 групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Удод Вікторія Валеріївна

Керівник к. пед. н., доцентка Сугейко Л. Г.

Рецензент старший вчитель,
спеціаліст вищої категорії
ЗЗСО № 54 Херсонської міської ради
Шепорда Н. С.

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОЕТАПНОГО ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ В УЧНІВ ПЕРШИХ КЛАСІВ У ПЕРІОД НАВЧАННЯ ГРАМОТИ.....4

1.1 Сутність і характеристика поняття «діалогічне мовлення».....4

1.2 Особливості вивчення діалогічного мовлення учнями перших класів.....11

1.3 Вимоги сучасної освітньої програми щодо вивчення діалогічного мовлення у перших класах.....17

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТАПНОГО ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ В УЧНІВ ПЕРШИХ КЛАСІВ У ПЕРІОД НАВЧАННЯ ГРАМОТИ.....19

2.1. Методика поетапного формування діалогічного мовлення в учнів перших класів.....19

2.2. Методика застосування вправ для поетапного формування діалогічного мовлення в учнів перших класів.....24

ВИСНОВКИ.....30

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....33

ДОДАТКИ.....35

Додаток А. Приклади завдань до першого етапу вивчення діалогічного мовлення.....35

Додаток Б. Приклади завдань до другого етапу вивчення діалогічного мовлення.....37

Додаток В. Приклади завдань до третього етапу вивчення діалогічного мовлення.....40

Додаток Г. Кодекс академічної доброчесності.....44

ВСТУП

Актуальність обраної проблеми дослідження визначається необхідністю виховувати для сучасного українського суспільства всебічно розвиненої людини, яка вміє гарно та правильно розмовляти, доводити свою думку до інших, цінує та поважає рідну мову, а також недостатнім умінням молодших школярів складати діалог, висловлювати свою думку, підтримувати бесіду з вчителем.

Державний стандарт початкової освіти визначає здатність спілкуватися рідною мовою, уміння висловлювати свої думки, активно використовувати мовлення у повсякденній діяльності – як основні вимоги до обов'язкових результатів навчання мовно-літературної галузі.

У сучасних Типових освітніх програмах початкової школи, які розроблені Р. Б. Шиян, та О. Я. Савченко в мовно-літературній освітній галузі за змістовою лінією «Взаємодіємо усно» основна увага приділяється розвитку діалогічного мовлення. Уміння вступати в діалог, підтримувати його - одне з найважливіших комунікативних умінь, а попереднє діалогічне спілкування дітей при вирішенні навчальних завдань, виконання вправ оживляє пізнавальний процес, активізує розвиток особистості, її формування, зменшує кількість помилок в письмовій мові учнів.

Питанню розвитку діалогічного мовлення у учнів початкової школи приділяли увагу такі вчені як І. О. Луценко, А. С. Виготський, О. О. Леонтьєв. А.Я.Коменський, С.Ф.Русова, В.О. Сухомлинський, К.Д.Ушинський.

На їх думку цілеспрямована робота з розвитку діалогічного мовлення, яка спирається на комплексну подачу матеріалу по спеціально розробленої моделі, дозволить виробити в учнів уміння діалогічного спілкування при вирішенні навчальних вправ та завдань, що сприятиме не тільки розвитку мовлення, а й мислення дітей.

Мета дослідження – проаналізувати та узагальнити види вправ для поетапного формування діалогічного мовлення у період навчання грамоти в освітньому процесі перших класів.

Завдання дослідження:

1. Розглянути сутність і характеристику поняття «діалогічне мовлення»;
2. Ознайомитися з особливостями вивчення діалогічного мовлення учнями перших класів;
3. Розглянути вимоги типових освітніх програм щодо вивчення діалогічного мовлення учнями перших класів;
4. Проаналізувати методiku поетапного формування діалогічного мовлення в учнів перших класів.
5. Проаналізувати види вправ для поетапного формування діалогічного мовлення в учнів перших класів.

Об'єкт дослідження: методи та форми поетапного формування діалогічного мовлення в освітньому процесі перших класів.

Предмет дослідження: види вправ для поетапного формування діалогічного мовлення в освітньому процесі перших класів.

Методи дослідження: теоретичні – для аналізу і узагальнення наукової і методичної літератури; емпіричні (бесіди, спостереження, вивчення умов виховного процесу) – для визначення індивідуальних особливостей психічного стану молодших школярів.

Структура дипломної роботи складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

Практичне значення роботи полягає у відборі та систематизації вправ, які необхідно застосовувати для поетапного розвитку діалогічного мовлення в учнів перших класів, що дозволить більш якісно навчати дітей діалогічному мовленню та виконувати вимоги Державного стандарту початкової освіти.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОЕТАПНОГО ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ В УЧНІВ ПЕРШИХ КЛАСІВ У ПЕРІОД НАВЧАННЯ ГРАМОТИ.

1.1 Сутність і характеристика поняття «діалогічне мовлення»

Мова - це найважливіша творча психічна функція людини, область прояви властивої всім людям здібності до пізнання, самоорганізації, саморозвитку, до побудови своєї особистості, свого внутрішнього світу через діалог з іншими особистостями, іншими світами, іншими культурами.

Термін «мова» традиційно використовується в трьох значеннях. По-перше, мова - це спілкування між людьми, обмін думками і почуттями, інформацією; по-друге, мовою називають результат діяльності - текст (стаття, повідомлення і т.д.); по-третє, мова розглядається як ораторський жанр або як монолог в художньому творі [21].

Діалог як комунікативний тип промови сформувався ще в античності, разом з монологом він є базовим поняттям і основою української мови. Проблема розмежування діалогу і монологу стала однією з основних в лінгвістиці ХХ століття. Вирішенням цього питання займалися Л. П. Якубинский, Л. В. Щерба. Дійсно, поділ мови на монолог і діалог по числу учасників дії (монолог - мова однієї особи, діалог - мова двох) було відомо вже в Стародавній Греції, цей поділ використовувалося в риториці, філософії, логіці. Мова двох в діалозі представлена чергуванням ролей: Хто слухає стає мовцем, що говорить – слухає [18].

Звернемося до визначення поняття діалог в довідковій літературі. Так, словник української мови дає наступне визначення: «Діалог (з грец. Dialogos – бесіда). Форма мови, при якій відбувається безпосередній обмін висловлюваннями між двома, або декількома особами. Умови, в яких відбувається діалогічне мовлення, визначають ряд його особливостей, до яких відноситься: стислість висловлювань, широке використання невербальних засобів (міміка, жести), інтонація, різноманітність особливих

пропозицій неповного складу, вільне від суворих норм книжкової мови синтаксичне оформлення заздалегідь не підготовленого висловлювання, переважання простих речень, характерне для розмовної мови взагалі» [16].

У Словнику-довіднику з методики викладання української мови діалог визначається як «вид усного мовлення (рідше - письмового), який характеризується зміною висловлювань двох або кількох осіб. Репліки в діалозі пов'язані за змістом і складають разом єдине ціле. Діалог - вид зв'язного мовлення. У діалозі важливу роль відіграють ситуація, жест, міміка, інтонація; для діалогу характерні наступні стилістичні особливості: питання, вигуки, частки, звернення тощо» [6].

Розглянемо, яким чином поняття «діалогічне мовлення» трактується в лінгвістичній і методичній літературі. У «Словнику методичних термінів» знаходимо: «Діалогічне мовлення - форма мовлення, при якому відбувається безпосередній обмін висловлюваннями між двома або кількома особами. Умови, в яких протікає діалогічне мовлення, визначають ряд його особливостей: стислість висловлювання, широке використання невербальних засобів спілкування (міміка, жести), інтонації, вільний від суворих норм книжкової мови синтаксичне оформлення висловлювання, переважання простих речень, безпосередність сприйняття, активна роль адресанта і ін» [1].

Найбільшу розгорнуту характеристику діалогу ми знаходимо в «Лінгвістичному енциклопедичному словнику»: «Діалогічне мовлення (від грец. Dialogos - бесіда, розмова двох) - форма (тип) мови, що складається з обміну висловлюваннями-репліками, на мовний склад яких впливає безпосереднє сприйняття, що активізує роль адресата у мовленнєвій діяльності адресанта. Для діалогічного мовлення типові змістовний і конструктивний зв'язок реплік (переважно сусідніх). Його відсутність можлива при реакції мовця не на мову співрозмовника, а на ситуацію мовлення, або на обставини, що не мають відношення до даного мовного акту. Діалогічне мовлення - первинна, природна форма мовного спілкування.

Генетично сходиться до усно-розмовної сфери, для якої характерний принцип економії словесних виразів. Інформативна повнота діалогічного мовлення може бути (крім інтонації, міміки і жесту) забезпечена тим меншим їх об'ємом, ніж більше проявляються її ситуативна обумовленість. Порушення цієї закономірності викликає підвищення експресії висловлювання, збільшується кількість лексико-синтаксичних повторів, ступінь розгорнення яких непередбачувана [11].

Розглянемо, як визначають діалогічне мовлення вчені. Видатний лінгвіст Т. Г. Винокур, вважає діалог частиною розмовної мови (на відміну від монологу, що лежить в основі літературної мови), він, на думку вченого, складається з ланцюга реплік. Зв'язок між репліками, в якому друга репліка за своєю будовою спирається на першу, граматично залежить від неї, називається діалогічною єдністю і є основною одиницею діалогу. Однак Т. Г. Винокур говорить про те, що наявність ланцюга реплік не може бути безумовним маркером діалогу, між монологом і діалогом немає чіткої межі, про що говорить, часте включення в діалог монологічних висловлювань співрозмовників. Сучасні вчені розмежовують поняття «діалог» і «монолог» з точки зору участі комунікантів: «Діалог - це текст, створений двома партнерами комунікації, один з яких (адресант) задає конкретну програму розвитку тексту, а інший (адресат) повинен брати активну участь у розвитку цієї програми, не маючи можливості вийти за її межі. Монолог - це текст, який хоча і ініціюється, явним чи неявним чином, партнером по комунікації, але розвивається за програмою свого творця без участі або без активної участі партнера комунікації» [3].

Тобто діалог будується одним з учасників комунікації на реакцію іншого учасника, а основним принципом монологу при цьому є відсутність будь-якої реакції слухача. Багато вчених приходять до висновку, що з життєвої точки зору монолог малоімовірний і малоефективний: в побуті мова ситуативна, одна репліка викликає іншу, відбувається чергування висловлювань. З психологічної точки зору монолог неприродний: адже,

відповідно до теорії комунікації і мовних актів, мова повинна мати адресата, повинна бути звернена до співрозмовника. При такому підході монолог це не мова одного, а репліка в діалозі, лише розтягнута в часі і за обсягом. Л. С. Виготський не визнавав самостійності монологу, він стверджував, що людина говорить завжди звертаючись до якогось адресату, можливо, уявного. Не тільки в усному монолозі, але навіть в уявному, людина звертається до передбачуваного співрозмовника, вона начебто представляє його реакцію на свою думку: оратор обдумує висловлювання і прогнозує його сприйняття слухачами, уявляючи можливу реакцію свого адресата. Зіставлення монологу з діалогом необхідно, так як воно допомагає проникнути в природу такої форми мови, як діалог. Отже, діалогічна мова складається з обміну репліками, на її зміст, композицію і мовний склад впливає безпосереднє (найчастіше негайне) сприйняття [12].

Як правило, репліки в діалозі несамостійні, незакінчені, на відміну від монологу. Ситуації діалогів відрізняються природністю, мова багато в чому ситуативна, переважно спонтанна. Діалог в цілому або його окремі частини можна розцінювати як єдиний мовний акт, як цілий текст. Він малозрозумілий за змістом окремих реплік, і може бути адекватно зрозумілий тільки цілком або в складі пари реплік. Структура діалогу - це обмін репліками. Типи реплік групуються попарно: а) питання - відповідь; б) додавання до першої репліки або пояснення; в) згода або заперечення; г) форми мовного етикету, наприклад вітання та відгук. Кожна репліка може розглядатися як ступінь до продовження діалогу і умова його продовження. М. Р. Львів пише: «Можна припустити, що діалог був первинною формою мовлення. У діалозі чітко простежуються, проглядаються рушійні сили мовних актів - мотиви, цілі, а також паралінгвістичні засоби». Мовний склад реплік, на думку вченого, націлений на сприйняття, на активізацію другого співрозмовника: в діалозі помітні елементи розмовного стилю, еліптичні конструкції, звертання, вигуки і запитання, в усному діалозі - багата палітра інтонацій. У той же час помітна економія мовних засобів [10].

Оскільки діалогічна мова рідко буває підготовлена, в ній висока ймовірність невдалого вибору слів і навіть помилок, порушень літературної норми. Діалог схильний до експресії: емоції в ньому грають важливу роль. Використовуються повтори, вигуки, лексика розмовного стилю, частинки і ін. Експресивність діалогу і його образотворчі можливості широко використовуються в творах художньої літератури [22]. «Діалог - генетично вигідна і найбільш розвинена форма безпосереднього спілкування («Я і співрозмовник»))» [24]. Особливість такої взаємодії полягає в тому, що в основі лежить діалогічна єдність: вона складається з взаємозв'язаних реплік співрозмовників. Процес двостороннього спілкування здійснюється в конкретній ситуації, коли кожен учасник діалогу виконує поперемінно роль слухача або говорить.

Діалог привертав увагу багатьох дослідників: Л. П. Якубинського, О. А. Лаптевой, Т. Г. Винокур. Піддавалися аналізу такі проблеми, як: синтаксис розмовної мови, діалог в масовій комунікації, ролі комунікантів, структурування діалогів, подвійний адресат в спілкуванні [23]. Л. П. Якубинський вважає, що при діалогічній формі спілкування «зорове і слухове сприйняття співрозмовника, відсутнє при посередньому мовному спілкуванні і завжди присутнє при звичайних випадках діалогу, має величезне значення як фактор, що визначає сприйняття мови, а отже, і саме говоріння». Зорове сприйняття співрозмовника передбачає сприйняття його міміки, жестів, всіх його рухів. Вони, за зауваженням вченого, «виявляються іноді самі по собі достатніми для здійснення деякої взаємодії і взаєморозуміння»: міміка і жест можуть грати роль репліки в діалозі, замінюючи словесне висловлювання, а також часто мають значення, подібне зі значенням інтонації. Вони не є чимось стороннім, випадковим при розмові, навпаки, вони виявляються зрощеними з ним; навіть при діалозі по телефону, коли немає зорового сприйняття співрозмовника, міміка і жести часто присутні.

У навчальному процесі можна зустріти такі види діалогів і форми роботи з ними, як діалог-бесіда, діалог-інсценування, бесіда учнів між собою і з викладачем, парна та групова бесіди. Таким чином, розглянувши різні типи діалогів і діалогічних єдностей, ми можемо зробити висновок, що для навчання діалогічного мовлення в початковій школі найчастіше застосовується односторонній діалог – опитування, двостороннє опитування, а також вчителі часто використовують як зразки навчання діалогічного мовлення діалоги етикетного характеру, діалоги «рольові» і діалоги «рівноправні». Необхідно відзначити, що на сьогоднішній день перед учителем особливо гостро стоїть і інша задача - формування діалогічних умінь у молодших школярів. У світлі компетентнісного підходу діалогічні вміння є найважливішою складовою такої базисної характеристики дітей, як комунікативна компетентність. Діалогічні вміння школярів є важливою передумовою їх благополуччя в соціальному і інтелектуальному розвитку [17].

Вивчивши різні підходи іменитих учених до поняття «діалогічна мова», можна спиратися на те, що для розвитку діалогічного мовлення необхідно більше уваги приділяти вмінням передавати інформацію, підтримувати бесіду, встановлювати контакт, переказувати, тактовно відстоювати свою точку зору і знаходити спосіб уникнути сварки під час суперечки. Для вчителя важливо знайти ефективно діючий підхід до розвитку діалогічного мовлення в найширшому розумінні, його організації і коригування. Діти, вже в початковій школі повинні навчитися ясно і граматично правильно говорити, мати добре поставлений голос, викладати власні думки у вільній творчій інтерпретації в усній і письмовій формі, вміти висловлювати свої емоції різноманітними інтонаційними засобами, дотримуватися мовної культури. Звичайно, це складна і копітка справа, яка потребує від учителя напруженої праці [22].

Безумовно, дуже важливо, щоб дитина вже з першого класу вчилася насолоджуватися красою усного та письмового слова. Сьогодні діти часто

захоплені бойовиками, фантастикою, детективами, помилковими кумирами і поняттями, які часто породжують агресивність, жорстокість, культ насильства. Саме тому так важливо викликати інтерес до рідного слова, правильно навчити свого маленького учня слухати, говорити, складати і писати, спілкуватися з однолітками і дорослими, вміти вести діалог [18].

Таким чином, в даний час вчитель як ніколи грає дуже важливу роль в успішному розвитку мовлення дитини, його мовної творчості, діалогічних умінь. Саме педагог допомагає учневі реалізовувати потенціал мовних можливостей, спонукаючи його до свідомого прагнення творчого самовираження в слові. Кожна дитина по природі - творець, мрійник і фантазер. Важливо надати йому більше світла, радості і інтересу, і результату не доведеться довго чекати.

1.2. Особливості вивчення діалогічного мовлення учнями перших класів.

У сучасному світі виховати соціально активну особистість учня можна лише тоді, коли змалечку він володіє мовою не лише як засобом спілкування, але й думає та самовиражається нею. Саме тому, найперспективнішим шляхом вирішення цього завдання є вивчення рідної мови як організованого мовленнєвого процесу, адже навіть у Державному стандарті початкової освіти головним завданням, є навчити учнів вільно володіти українською мовою, висловлювати нею свої думки і почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, вести діалог з дотриманням правил мовленнєвого етикету [8].

Для виконання цього завдання необхідно створити відповідне освітнє середовище. Отже використання комунікативного підходу до навчання спілкування, діалогічного мовлення, є необхідним для освіти в сучасній школі. Коли вчитель використовує монологічні методи навчання, то учень стає пасивним об'єктом виховання. «Праця учня, який роками сидить мовчки за партою, слухає вчителя і намагається запам'ятати те, що йому говорять, – зазначає О.Гончарова, – не може забезпечити ані повноцінного формування особистості, ані найвищого щастя людини від успіхів у праці» [5]. Основним із сучасних способів навчання є організація і проведення конструктивного діалогу з учнями. Таким чином вчитель формує в учнях позицію активних суб'єктів навчання.

Побудова уроків на діалогічній взаємодії учителя з учнями є важливою передумовою їх проведення [13, 14]. Навчити учня умінню правильно й гарно говорити дає можливість не лише установлювати і підтримувати стосунки з людьми в школі, громадських місцях, але й самостійно створювати усні і письмові висловлювання різних жанрів. Для цього в сучасному освітньому процесі з розвитку мовлення введено складання діалогів як основного засобу формування комунікативної компетенції молодших школярів.

Під час діалогу кожне висловлювання залежить від ситуації, від реплік співрозмовника. Діалог не завжди передбачає повні чи поширені речення. Він характеризується неповними окличними й питальними реченнями, вигуками, частками, розмовною лексикою. Під час діалогу зазвичай використовуються допоміжні засоби: міміка, жести, інтонація. Вони допомагають передати те, що важко виразити словами [20]. Діалог, як зазначає О.Петрик, – це форма спілкування, яка переважає в повсякденному житті, професійній діяльності людини [24]. «Діалог, – пише А.Зимульдінова, – специфічна форма спілкування, коли особистість сприймається як партнер із правом на власну позицію, на свій індивідуальний спосіб сприйняття навколишньої дійсності. Діалог дає можливість самовиразитися кожному із партнерів спілкування» [13, 14]. Підсумовуючи наведені поняття про діалог, розвиток діалогічного мовлення у молодших школярів, необхідно виділити необхідність розв'язання декількох завдань:

1. Учні опановують мову як засіб спілкування;
2. Учні встановлюють соціальні контакти за допомогою вербальних і невербальних засобів;
3. Учні формують навичку встановлювати інтерактивну взаємодію.

Метою розвитку діалогічного мовлення учнів початкових класів є ознайомлення молодших школярів не тільки з систематизованими результатами пізнання людини, але й з процесом цього пізнання, що визначається як діалог в повній повазі до партнерів, які ведуть діалог (включаючи вчителя та учня), один на один між учнями, їх визнання того, що істина не дається готовою; що шлях до неї може пролягати через конфлікт поглядів, який вирішується за допомогою діалогу; у розумінні, що для вирішення питання потрібен не просту слухач, а співрозмовник. Як зазначає О.Власенко – при вивченні діалогічного мовлення учнями початкової школи необхідно враховувати деякі педагогічні закономірності і лінгвометодичні принципи:

- 1) взаємозв'язок у навчанні, вихованні, розвитку;

- 2) функціонально-комунікативна спрямованість;
- 3) стилістична диференціація;
- 4) взаємозв'язок розвитку усного і писемного мовлення;
- 5) оцінка виразності мовлення;
- 6) розвиток чуття мови;
- 7) взаємозв'язок мовлення і мислення;
- 8) системний підхід до мовленнєвого розвитку;
- 9) активне керівництво процесом розвитку мовлення;
безперервність і наступність у мовленнєвому розвитку;
- 10) оптимізація у виборі методів, прийомів та засобів навчання мовлення, розпізнавання [4].

Основи вивчення діалогічного мовлення закладаються вчителем саме в молодших класах. Інколи при виконанні завдань на побудову діалогу у дітей виникають труднощі, пов'язані з тим, що учням доводиться утримувати в пам'яті ситуативну інформацію поки висловлювання не буде закінчене; також потребує уваги мовне оформлення, яке ще не доведено до автоматизму. Через це утворюється складна психологічна ситуація – розподілення уваги на два об'єкти і перевантаження пам'яті, саме тому в сучасному освітньому процесі використовують поетапне формування діалогічного мовлення, під час якого вчитель встигає підготувати учнів до складнощів нового матеріалу [23].

Також необхідно знати, що оволодіти діалогічним мовленням – це значно більше ніж просто оволодіти композиційною формою мовлення. Навчити учня складати діалог означає, що він вміє формувати діалогічні позиції, слухати і розуміти співрозмовника, привертати до себе його увагу, вміти зацікавити співрозмовника. Основи ведення діалогу діти отримують у спілкуванні з дорослими, а під час спілкування з ровесниками розвивають мовленнєву самодіяльність, яка є важливим показником сформованості комунікативних здібностей. На думку І. О. Луценко до проведення діалогу співрозмовників спонукають різні комунікаційні необхідності – повідомити

щось співрозмовнику; – привернути увагу до певного об'єкта чи події; – поділитися своїми враженнями; – констатувати факти, які стосуються співрозмовників; – узгодити різні підходи до розв'язання конкретної справи; – обмінятися із співрозмовником думками, переживаннями; – виразити свої емоції [19]. Також слід відмітити, що у діалозі часто використовують кліше - усталені розмовні формули. Їх розрізняють за наступними групами:

- мовленнєвий контакт (знайомство, представлення);
- формули мовленнєвого етикету;
- вираження стандартизованих емоцій (подив, співчуття, несхвалення тощо);
- комунікативний супровід (початок, продовження, завершення розмови).

Такі кліше разом з модальними словами і вигуками надають мовленню емоційності та виразності. Тому під час виконання завдань слід вносити у зміст вправ кліше різних видів.

Зв'язність діалогу забезпечується використанням інтонації і мовних засобів зв'язку:

- повторення слів і окремих реплік;
- використання займенників, синонімічних слів;
- вживання дієслівних форм 2 особи ;
- звертання (у кличному відмінку) до співрозмовника.

Також під час вивчення діалогічного мовлення слід учити і вправляти молодших школярів до швидкої реакції, через ситуативність діалогу, спонукати до незалежного висловлювання монологічного характеру чи швидко відповідати на репліку, спочатку зрозумівши її, спланувавши відповідь. Виходячи з таких уявлень про діалог, вивчення діалогічного мовлення учнями молодших класів слід розпочати з виконання наступних завдань:

- опанування мови як засобу спілкування;

- встановлення дітьми соціальних контактів мовними і невербальними засобами;
- оволодіння засобами і способами побудови розгорнутого тексту в умовах продуктивного творчого мовлення;
- формування навичок встановлювати інтерактивну взаємодію.

У навчанні діалогічного мовлення можна виділити кілька етапів:

- 1) Словесне змалювання обставин реальної дійсності учителем.
- 2) Мовленнєве завдання.
- 3) Призначення учнів на ролі.
- 4) Діалог.
- 5) Аналіз результатів мовленнєвої діяльності.

Навчання діалогічного мовлення здійснюється такими способами:

- з використанням діалогу-зразка;
- на основі поступового створення діалогу;
- через створення ситуації спілкування.

Також слід не забувати про роботу з діалогом-зразком, яка дозволяє школярами оволодіти зразковими висловлюваннями, тренувати комунікативну взаємодію, свідомо оперувати мовним матеріалом у діалозі, здійснювати різні зміни у тексті діалогу, сформувати уміння і навички створювати діалог за зразком. Робота з діалогом-зразком може здійснюватися такими вправами:

- слухання діалогу з попередніми настановами (завданнями);
- читання і аналіз змісту та особливостей форми діалогу;
- відтворення прочитаного діалогу в особах;
- відновлення деформованого діалогу;
- доповнення пропущених реплік діалогу;
- створення діалогу за аналогією до зразка але в іншій ситуації (із зміною співбесідника, із зміною мети спілкування).

Вчитель повинен розуміти специфічні риси діалогічного мовлення. З лінгвістичної точки зору, діалог – це зв'язний текст, який складається з

незалежних пар реплік – діалогічних єдностей . Тому необхідно з методичної точки зору помітити, що єдність сусідніх реплік в діалозі – миттєва, зумовлена конкретною ситуацією, а не постійна. Ця риса приводить до того, що лінгвістичною основою вивчення діалогічного мовлення повинні бути не окремі фрази, а діалогічні єдності. Діалогічне мовлення – це не лише питання і відповіді. Оскільки в діалогічних єдностях репліки можуть пов'язуватись не тільки за зразком «запит інформації – подача її», слід у навчанні використовувати всі можливі зв'язки.

Тому уроки, які проводяться в формі діалогічної взаємодії «учитель – клас», «учитель – учень», «учень – учень», «учень – клас», стають для дітей школою спілкування, допомагають сформувати уміння і навички вести діалог в різних життєвих ситуаціях з дотриманням вимог мовленнєвого етикету, швидко сприймати його на слух, чітко та аргументовано пояснювати факти, вміти висловлювати свої думки, взаємодіяти з іншими особами усно, сприймати і використовувати інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях, що відповідає вимогам типової освітньої програми до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти у першому класі.

1.3 Вимоги сучасної освітньої програми щодо вивчення діалогічного мовлення у перших класах.

На даний момент освітній процес початкової школи організовується відповідно до Типових освітніх програм для закладів загальної середньої освіти 1-2 та 3-4 класів, розроблених відповідно до Державного стандарту початкової освіти, що затверджений постановою Кабінету міністрів України від 21 лютого 2018 року №87.

Державний стандарт початкової освіти має певні вимоги до результатів навчання, які визначаються з урахуванням компетентісного підходу до навчання, в основу якого покладено ключові компетентності. Процес навчання діалогічного мовлення відноситься до мовно-літературної освітньої галузі, метою якої є формування комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей; розвиток особистості засобами різних видів мовленнєвої діяльності; здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного і національного самовираження, користуватися нею в особистому і суспільному житті, міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей [9].

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти розроблено дві Типових освітніх програми – під керівництвом Р. Б. Шияна та під керівництвом О. Я. Савченко.

Типова освітня програма початкової освіти під керівництвом Шияна Р. Б. серед своїх завдань передбачає сприяння індивідуальному самовияву учнів та взаємодії між ними через розвиток комунікативних умінь, зокрема діалогічного мовлення. Для формування комунікативної компетентності освітньою програмою передбачено декілька змістових ліній серед яких слід виділити наступні – «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Театралізуємо», які найбільше сприяють розвитку комунікативної компетентності через вивчення діалогічного мовлення. Під час вивчення змістової лінії «Взаємодіємо усно» учні повинні навчитися сприймати та засвоювати інформацію, відтворювати основний зміст отриманого повідомлення,

виокремлювати цікаву для себе інформацію, розпізнавати ключові слова і фрази, висловлювати думки, власні погляди, розпізнавати емоції своїх співрозмовників. Змістова лінія «Читаємо», не лише вчить учнів обирати книги та аналізувати їх, а й виробляє в учнів культуру діалогу на основі отриманої візуальної інформації та збільшує словниковий запас.

Найбільше уваги діалогічному мовленню приділяється під час змістової лінії «Театралізуємо». Учні вчаться правильно використовувати міміку, жести, рухи тіла, імпровізують з інтонацією, тембром і силою голосу відтворюючи емоції та почуття персонажів віршів, казок, народних творів.

Типова освітня програма під керівництвом Савченко О. Я за основною метою не відрізняється від програми Р. Б. Шияна, має такі ж змістові лінії, та повністю відповідає вимогам Державного стандарту. Головною її відмінністю є розподіл мовно-літературної галузи на чотири цикли (1, 2, 3, та 4 класи відповідно) коли у програми Р. Б. Шияна 1 та 2 клас з'єднано в один цикл, та відсутність змістової лінії «Театралізуємо», основні завдання якої виконуються змістовою лінією «Взаємодіємо усно».

Після час вивчення початкового курсу мовно-літературної освіти за освітньою програмою О. Я. Савченко, учні першого класу повинні вміти уважно сприймати усні репліки співрозмовника та доречно реагувати на них, виконувати певні дії відповідно до прослуханої інструкції, розповідати про що йдеться в прослуханому тексті, відтворювати діалог по ролям, вступати в діалог за різними темами, самостійно формулювати репліки, слухати співрозмовника й адекватно відповідати на його запитання, дотримуватися правил спілкування в залежності від віку співрозмовника, влучно використовувати невербальні засоби, регулювати дихання, інтонацію, темп мовлення у процесі спілкування, вміти самостійно будувати короткі зв'язні висловлювання [26].

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТАПНОГО ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ В УЧНІВ ПЕРШИХ КЛАСІВ У ПЕРІОД НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

2.1. Методика поетапного формування діалогічного мовлення в учнів перших класів.

Формування в учнів першого класу навичок діалогічного мовлення, вміння сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію проводиться відповідно до вимог Типових освітніх програм. Змістова лінія «Взаємодіємо усно» завданням якої є навчити школярів спілкуванню в діалогічній та монологічній формах реалізується через інтегрований курс для першого класу «Навчання грамоти».

Навчання відповідно до змістової лінії відбувається поетапно:

- 1) Сприймання, аналіз та оцінювання усної інформації;
- 2) Практичне оволодіння діалогічною формою мовлення, етикетними нормами культури спілкування;
- 3) Створення усних монологічних висловлювань.

Зазвичай учні першого класу вже володіють умінням говорити й слухати. Вони вміють сприймати інформацію на слух, але не завжди можуть правильно її проаналізувати та оцінити. Процеси сприймання, розуміння і запам'ятовування входять в загальне поняття, яке визначається терміном – аудіювання. Аудіювання – це розуміння сприйнятого на слух усного мовлення. Аудіювання є фундаментом спілкування, саме з цього процесу дитина починає навчатися усній комунікації. Оскільки воно є однією з головних умов спілкування яка дає можливість оволодіти усним мовленням, навчати дітей аудіюванню необхідно як і будь-якому іншому предмету, адже саме від того наскільки добре учні можуть сприйняти та зрозуміти отриману інформацію залежить якість засвоєння навчального матеріалу. Робота вчителя повинна бути спрямована як і на вміння учнів слухати – розвиток мовленнєвого слуху, так і на уміння розуміти почуте. Розвиток уміння слухати передбачає вміння вирізняти в звуковому потоці окремі елементи,

це стосується особливостей звучання слів, їх наголошення, розуміння різниці між схожими за звучанням, але різними за смислом словами. Розвиток аналізу передбачає вироблення знань усвідомлювати значення різних елементів – слів, словосполучень, речень та розуміти основну думку та фактичний зміст почутого [7].

У процесі вивчення першого етапу можна виділити три основних компоненти: лінгвістичний – передбачає вміння розуміти мовні і мовленнєві одиниці; психологічний – формування і розвиток фонетичних, лексичних та граматичних вмінь; методологічний – вміння слухати співрозмовника.

Лінгвістичний компонент включає в себе мовний матеріал – слова, словосполучення, речення. Психологічний відповідає за розвиток уміння сприймати і розуміти усне мовлення. До нього входить уміння розділяти отриману інформацію на смислові частини, виділяти основну суть почутого оцінювати сприйняте. До методологічного компоненту входить оволодіння вмінням сприймати усне мовлення, в першу чергу сприймати та розуміти жести та міміку вчителя, вміння уважно його слухати.

За основу сприймання усного мовлення відповідають наступні функції:

- пізнавальна;
- регулятивна;
- естетична;
- функція реагування.

Пізнавальна функція розуміє під собою бажання учня отримати інформацію, його зацікавленість в одержанні нової інформації. Вчитель повинен вміти зробити процес навчання цікавим, виробити в учня бажання навчатися, адже якщо йому не цікаво, нудно, відразу знаходиться безліч відволікаючих факторів, а кількість інформації яку сприймає дитина значно зменшується.

Регулятивна функція передбачає виконання певних дій згідно з отриманою інформацією. Ця функція забезпечує усвідомлення правил та навичок виконання певних операцій, вчитель передає дітям встановлені

правила та зразки, наприклад як саме вимовляється те чи інше слово, як правильно звертатися і т.п.

Естетична функція виконує завдання отримання певних емоцій від прослуховування і осмислення віршів, пісень, казок та інших творів, що веде до підвищення культурного рівня учнів.

Функція реагування проявляється як відповідь на несподівані дії інших людей, наприклад незнайомих співрозмовників в транспорті, школі, коли дитина потрапляє в нову ситуацію, та реагує відповідно до отриманого раніше досвіду .

Процес практичного оволодіння діалогічною формою мовлення та етикетними нормами спілкування проходить поетапно, від найпростішого (слів, словосполучень) до найскладнішого (речень та повноцінних діалогів). Спочатку вчитель навчає дітей надавати реакцію на його повідомлення. На протязі всього уроку педагог спілкується з дітьми у формі діалогу, це і відповіді на поставлені запитання, реакції учнів на отриману інформацію, мікродіалоги між учнем та учителем, відповідь вчителя на запитання учнів.

Сформувавши в дітей вміння слухати, аналізувати, та оцінювати інформацію навчальний діалог розширюється. Діти дають більш широкі та повноцінні відповіді на запитання вчителя стосовно вивченого матеріалу, швидко сприймають та аналізують незнайому інформацію, задають питання стосовно того, що їм не зрозуміло. Процес оволодіння діалогічним мовленням значно полегшує той фактор, що навчання за програмою НУШ передбачає проведення в першому класі уроків з великою кількістю ігрових елементів. Внаслідок чого діти не відчувають себе напружено, постійно спілкуються між собою та з учителем, відсутнє монологічне «монотонне бубніння вчителя».

Поступово переходячи від простішого до складнішого учні отримують завдання на переказ та складання діалогів. Відповідно до методики формування в учнів початкової школи уміння будувати діалоги відбувається за наступними етапами:

- введення учнів в тему діалогу (про що йтиме мова);
- з'ясування мовленнєвої ситуації (де і коли відбувається обговорювана ситуація);
- визначення емоційного стану дійових осіб (сумні, веселі, сердиті);
- визначення способів спілкування (словами, жестами, мімікою, рухи);
- розподіл ролей.

Під час цього процесу вони вчаться передавати інтонацію персонажів, наголошувати увагу на важливих факторах, правильно застосовувати інтонацію, міміку, жести. Дуже важливими в процесі розвитку діалогічного мовлення є завдання на моделювання різних життєвих ситуацій, наприклад «Давайте познайомимося», «Крамниця». В цих завданнях вчитель описує певну ситуацію, а діти створюють діалог на основі набутих знань, вмінь і навичок. Під час виконання таких вправ учні вчаться ретельно слухати співрозмовника, щоб повністю сприйняти інформацію та підтримати діалог, терпимо ставитися до співрозмовника, не відходити від теми обговорення. При цьому дитина повинна давати осмислену та адекватну відповідь, адже в такій ситуації не можна відповісти встановленим кліше, треба проаналізувати інформацію, оцінити її, виправити на свій рахунок. Наприклад при створенні діалогу за темою «Крамниця» дівчинка може купити рожеву ручку, а хлопчик захоче синю, або ж чорну.

Формування у дітей культури діалогу, етикетних норм спілкування з різними людьми та в різних ситуаціях також є одним із основних завдань при вивченні діалогічного мовлення. Елементарні норми культури етикетного спілкування закладаються в дитину з самого початку її життя. З самого дитинства батьки вчать дитину як правильно спілкуватися з різними людьми, пізніше в дошкільних закладах вихователі допомагають сформувати культуру спілкування з однолітками, старшими та меншими особами. Якщо елементарні норми спілкування не прищеплені з дитинства вчителям нажалі доводиться приділяти велику кількість уваги для перевиховання таких учнів [15].

Тому основним завданням вчителя з формування у першокласників етикетних норм діалогу є «забезпечення мовленнєвого середовища учнів: сприймання мови дорослих, читання книг, слухання радіо; створення мовленнєвих ситуацій, активними учасниками яких є учні; забезпечення засвоєння учнями достатнього словникового запасу, граматичних форм, пов'язаних із мовленнєвим етикетом; створення в класі атмосфери ввічливого спілкування» [25].

Формування культури етикетного мовлення перш за все полягає у встановленні вчителем культурного середовища, слідкуванні за мовленням та привиття необхідності використання формул етикету мовлення у повсякденному житті.

Етап створення усних монологічних висловлювань має на увазі розвиток в учнів уміння давати повноцінні та розширені відповіді на запитання, вміти широко описати ситуацію. Важливою частиною вивчення діалогічного мовлення є монолог. У першому класі діалог учнів зазвичай складається з декількох словосполучень, фраз або коротких речень. При спробі відповісти на запитання зв'язним висловлюванням у школярів часто спостерігаються тривалі паузи, вживання іншомовних еквівалентів, лексичні, граматичні та орфоепічні помилки. Для їх усунення рекомендовано використовувати вправи на розвиток словникового запасу учнів. До них відноситься читання та переказ тексту. Також вдалим рішенням будуть завдання на розповідь про себе, сім'ю, побут. Формування в учнів першого класу базових навичок монологу розширює можливості учнів в діалозі, оскільки діти можуть будувати більш розгорнутий діалог, більше говорити, що підвищує змістову якість розмови, розвиває вміння привернути увагу співрозмовника, та тренує пам'ять.

2.2. Методика застосування вправ для поетапного формування діалогічного мовлення в учнів перших класів.

Для вивчення будь-якої теми необхідно виконувати завдання. Діалогічне мовлення в першому класі не є винятком. Розроблюючи план уроку вчитель повинен вміло використовувати різні вправи, які мають свою мету, будуть цікаві учням, відповідатимуть темі та освітній програмі.

Під час вивчення змістової лінії «Взаємодіємо усно» у першому класі розвиток діалогічного мовлення учнів відбувається поетапно. Вчителю необхідно планувати свій урок враховуючи цей факт. Для прикладу розглянемо деякі вправи, що розвивають діалогічне мовлення учнів.

Відповідно до першого етапу необхідно навчити учнів слухати, аналізувати і оцінювати отриману інформацію в цьому процесі можна виділити три групи вправ [Дод. А].

Перша група направлена на розвиток сприймання мови на слух, аналізу почутого, тренування довгострокової та оперативної пам'яті. Вони розвивають мовний слух й сприяють розширенню пам'яті. Це впливає не лише на формування мовної діяльності, але й на розвиток особистості в цілому. До неї можна віднести підготовчі артикуляційно слухові вправи (виділення звуків зі скоромовки, впізнавання звуків в заданих словах, самостійний добір слів зі вказаною буквою) [2].

Приклад вправи. Визначити, який звук змінюється, додати слово у ряд, замінивши відповідний звук:

галка- гілка-(голка); зірка-дірка-(нірка).

Друга група вправ направлена на розвиток навичок різних видів аудіювання. До неї відносяться вправи на прослуховування тексту чи вірша та відповідь на запитання по прослуханому твору [Дод. А].

Третя група завдань тренує сприйняття й відтворення монологічної і діалогічної мови. Ці завдання направлені на те щоб учні не лише слухали й розуміли, але оцінювали й аналізували прослухане. До неї можна віднести

вправи на продовження асоціативного ряду, або вправи типу «визнач зайве» [Дод. А].

Також корисно поєднувати такі вправи, починаючи з визначення зайвого, та продовжуючи асоціативний ряд:

- *Хто тут зайвий?*
- *жайворонок, синиця, сорока, голуб, заєць, лелека;*
- *Чому?*
- *Заєць тварина, а інші істоти в ряду – птахи.*
- *З ким в ряд можна поставити зайця?*
- *Миша, ховрах, їжак...*

Для формування в учнів навички сприймати інформацію на слух на рівні речень та фразових єдностей можна застосовувати наступні види вправ:

- 1) Визначення синтаксичної ролі слів у реченні;
- 2) Вгадати значення незнайомих слів;
- 3) Складання одного слова з двох [Дод. А].

Предметом таких вправ також мають бути і речення. Наприклад виділення із висловлювання яке складається з 2-3 речень, окремих з них (першого, останньому, в котрому говорилося про ліс) [Дод. А]. Також варто застосовувати завдання на визначення завершеності чи незавершеності речення. Вони допомагають дітям навчитися усвідомлювати завершеність речення по його інтонації [Дод. А].

Для розвитку мовлення корисно застосовувати вправи на завершення складних речень [Дод. А]. Такі вправи розвивають асоціативне мислення учнів, вчать добирати потрібні слова та надавати їм необхідне граматичне оформлення. Щоб більше спонукати дітей до творчості можна використовувати завдання на складання речення зі слів. В цьому разі вчитель видає школярам два-три слова, з якими вони повинні скласти речення. Бажано починати з більш простих завдань такого типу:

Скласти речення зі слів «ліс, дерева, ягоди, звірі»;

Поступово переходячи до більш складних:

Скласти речення зі слів, використовуючи слова «мама, спекла».

Скласти речення про те, що мона побачити на небі вдень, вночі.

Такі завдання дозволяють учням у повному обсязі проявити свій талант і фантазію.

Вказані завдання розраховані для розвитку вміння першокласників слухати, аналізувати та оцінювати. Починаючи від найпростішого – завдання із звуками, буквами, та поступово переходячи до складнішого – слів, речень, вчитель формує у першокласників міцну основу для розвитку уміння слухати і розуміти зв'язні тексти. В подальшому ця навичка допомає учням розуміти усні інструкції вчителя для виконання інших завдань з будь-яких предметів, оскільки вона має загальнонавчальний характер.

Другий етап розвитку діалогічного мовлення передбачає, що учні повинні навчитися створювати діалоги та опанувати етикетні норми культури спілкування. Культура мовлення – це дотримання ustalених мовних норм усної і писемної літературної мови. Вона утверджує лексичні, граматичні, синтаксичні, орфоепічні норми мови. Крім того до мовленнєвого етикету входять і типові загальноприйняті форми вітання, прощання, запрошення, слова ввічливості. Основними вимогами до культури мовлення і мовленнєвого етикету які слід виховувати у першокласників належать: змістовність, логічність, чистота, правильність, комунікативне спрямування. Мовлення повинно розкривати певну тему, мати обґрунтованість викладу, слід уникати пропусків та повторів, точно передавати факти й почуття. Також важливим критерієм культури мовлення є виразність – дотримання пунктуації та інтонації. Слід також пильнувати за чистотою та правильністю мовлення – уникати слів-паразитів, діалектів, русизмів [2].

Для виховання культури мовлення і мовленнєвого етикету в учнів першого класу вчитель повинен слідкувати за виконанням наступних вимог:

- 1) Правильність висловлювань;
- 2) Правильний наголос слів;
- 3) Не заміняти слова невербальними засобами;

- 4) Використання інтонації;
- 5) Вживання слів ввічливості;

Слідкувати за виконанням цих вимог необхідно не лише під час уроків, а й на позакласних заходах, гуртках, тобто у всіх аспектах шкільного життя.

Для побудови діалогу важливу роль грає мовленнєва активність співрозмовників: вміння почати діалог, швидко знаходити правильну відповідь. Також для створення діалогу необхідно мати мотив, тому освітній процес слід налаштовувати так, щоб у учнів виникала необхідність вступити в діалог – щось повідомити чи з'ясувати, висловити свою думку. Діалог вважається результативним лише коли всі учасники досягнули мети, ніхто не залишиться ображеним чи не вислуханим. Велика увага приділяється мовленнєвому етикету, тому учні повинні знати найуживаніші формули етикету, де і коли вони вживаються, як правильно їх застосовувати.

Вивчення діалогічного мовлення потрібно здійснювати поетапно, починаючи з відтворення зразка і поступово переходячи до самостійного створення діалогу за вказаною ситуацією. Для цього використовують наступні завдання:

- Відтворення прочитаних діалогів;
- Побудова діалогу за зразком;
- Доповнення незавершеного діалогу;
- Побудова діалогу за малюнком;
- Складання діалогу-обговорення прочитаного тексту;
- Створення діалогу до прочитаного тексту;
- Створення діалогу по завданню.

Під час виконання вказаних завдань вчитель повинен приділяти увагу формуванню у школярів вміння регулювати силу голосу, регулювати темп мовлення, чітко і правильно вимовляти слова, бути уважним до співрозмовника, будувати репліку враховуючи інтереси співрозмовника, дотримуватися норм мовленнєвого етикету [Дод. Б].

Відповідно до третього етапу змістової лінії «Взаємодіємо усно», учні вивчають основи монологічного мовлення. Монологічне мовлення є невід'ємною частиною діалогічного. Наприклад при виконанні завдання переказ тексту, учень переказуючи твір створює монолог, але одразу ж після переказу, відбувається аналіз твору, в який включаються інші учасники освітнього процесу, учень відповідає на запитання вчителя, надає пояснення іншим учням і монолог перетворюється на діалог [2].

Відповідно до методики розвитку мовлення для вивчення основ монологічного мовлення, та тренування діалогічного учням першого класу рекомендовано використовувати наступні вправи:

- усний переказ прочитаного;
- текстовий виступ учнів;
- імпровізації (складання казок, розповідей);
- відгук про книгу чи фільм;
- опис картини.

Розглянемо орієнтовний план створення переказу:

Попередня бесіда.

Під час неї вчитель пояснює незрозумілі слова, демонструє малюнки, а також перевіряє знання учнів.

Читання тексту.

Вчитель чітко та виразно читає текст, після чого проводиться його аналіз, виділяється основна думка та ідейний зміст твору, зачин, основну частину й кінцівку.

Складання плану.

Для учнів першого класу в більшості випадків план складається вчителем разом з учнями та записується на дошці.

Розвиток мовлення учнів перших класів має три етапи: підготовчий, розвиток діалогічного мовлення та формування вмінь будувати монологічні зв'язні висловлювання. Кожен етап є важливим та необхідним, кожному

необхідно приділяти увагу застосовуючи різні види вправ, які відповідають вимогам освітньої програми.

ВИСНОВКИ

1. «Діалогічне мовлення (від грец. Dialogos - бесіда, розмова двох) - форма мови, що складається з обміну висловлюваннями-репліками, на мовний склад яких впливає безпосереднє сприйняття, що активізує роль адресата у мовленнєвій діяльності адресанта. Для діалогічного мовлення типові змістовний і конструктивний зв'язок реплік (переважно сусідніх). Його відсутність можлива при реакції мовця не на мову співрозмовника, а на ситуацію мовлення, або на обставини, що не мають відношення до даного мовного акту. Діалогічне мовлення - первинна, природна форма мовного спілкування. Генетично сходить до усно-розмовної сфери, для якої характерний принцип економії словесних виразів. Інформативна повнота діалогічного мовлення може бути (крім інтонації, міміки і жесту) забезпечена тим меншим їх об'ємом, ніж більше проявляються її ситуативна обумовленість. Порушення цієї закономірності викликає підвищення експресії висловлювання, збільшується кількість лексико-синтаксичних повторів, ступінь розгорнення яких непередбачувана.

2. Навчити учня складати діалог означає, що він вміє формувати діалогічні позиції, слухати і розуміти співрозмовника, привертати до себе його увагу, вміти зацікавити співрозмовника. Основи ведення діалогу діти отримують у спілкуванні з дорослими, а під час спілкування з ровесниками розвивають мовленнєву самодіяльність, яка є важливим показником сформованості комунікативних здібностей. Під час вивчення діалогічного мовлення слід учити і вправляти молодших школярів до швидкої реакції, через ситуативність діалогу, спонукати до незалежного висловлювання монологічного характеру чи швидко відповідати на репліку, спочатку зрозумівши її, спланувавши відповідь.

3. Після час вивчення початкового курсу мовно-літературної освіти за Типовою освітньою програмою, учні першого класу повинні вміти уважно сприймати усні репліки співрозмовника та доречно реагувати на них, виконувати певні дії відповідно до прослуханої інструкції, розповідати про

що йдеться в прослуханому тексті, відтворювати діалог по ролям, вступати в діалог за різними темами, самостійно формулювати репліки, слухати співрозмовника й адекватно відповідати на його запитання, дотримуватися правил спілкування в залежності від віку співрозмовника, влучно використовувати невербальні засоби, регулювати дихання, інтонацію, темп мовлення у процесі спілкування, вміти самостійно будувати короткі звязні висловлювання.

4. Відповідно до методики формування в учнів початкової школи уміння будувати діалоги відбувається за наступними етапами:

- введення учнів в тему діалогу (про що йтиме мова);
- з'ясування мовленнєвої ситуації (де і коли відбувається обговорювана ситуація);
- визначення емоційного стану дійових осіб (сумні, веселі, сердиті);
- визначення способів спілкування (словами, жестами, мімікою, рухи);
- розподіл ролей.

Основним завданням вчителя з формування у першокласників етикетних норм діалогу є «забезпечення мовленнєвого середовища учнів: сприймання мови дорослих, читання книг, слухання радіо; створення мовленнєвих ситуацій, активними учасниками яких є учні; забезпечення засвоєння учнями достатнього словникового запасу, граматичних форм, пов'язаних із мовленнєвим етикетом; створення в класі атмосфери ввічливого спілкування».

Формування культури етикетного мовлення перш за все полягає у встановленні вчителем культурного середовища, слідкуванні за мовленням та привиття необхідності використання формул етикету мовлення у повсякденному житті.

5. На першому етапі формування діалогічного мовлення необхідно навчити учня слухати, аналізувати і оцінювати. Для цього використовують підготовчі артикуляційно-слухові вправи (виділення звуків зі скоромовки, впізнавання звуків в заданих словах, самостійний добір слів зі вказаною

буквою), вправи на прослуховування тексту чи вірша та відповідь на запитання по прослуханому твору, продовження асоціативного ряду, або вправи типи «визнач зайве».

На другому етапі навчання діалогічному мовленню вивчається діалог. Для його навчання використовують завдання на відтворення прочитаних діалогів, побудова діалогу за зразком, доповнення незавершеного діалогу, побудова діалогу за малюнком, складання діалогу-обговорення прочитаного тексту, створення діалогу до прочитаного тексту, створення діалогу по завданню.

Відповідно до третього етапу змістової лінії «Взаємодіємо усно», учні вивчають основи монологічного мовлення. Відповідно до методики розвитку мовлення для вивчення основ монологічного мовлення, та тренування діалогічного учням першого класу рекомендовано використовувати наступні вправи: усний переказ прочитаного, текстовий виступ учнів, імпровізації (складання казок, розповідей), відгук про книгу чи фільм, опис картини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азімов Е. Г., Щукін А. Н. «Новий словник методичних термінів та понять». – М., 2009. – 22 с.
2. Вашуленко М. С. «Орфоепія і орфографія в 1-3 класах». – К.: Рад. школа, 1982. – 104, 318-370 с.
3. Винокур Т. Г. «Про деякі синтаксичні особливості діалогічного мовлення». / – М.: АН СРСР, 1955. - 344 с
4. Власенко О. В. «Розвиток діалогічного мовлення молодших школярів». / Управління школою. – 2005. – №22-24. Серпень. – 21-22 с.
5. Гончарова О. М. «Діалогічне мовлення. Навчальні вправи та ситуативні завдання. 1-4 класи» / Початкове навчання та виховання. – 2009. – №19-21 (203-205), липень. – 76-80 с.
6. Грудок-Костюшко М. О. «Діалогова компетентність в умовах реформування сучасної освіти» / Наука і освіта : наук.-практ. журнал. – 2011. – № 1. – 31-35 с.
7. Гудзик І. П. «Аудіювання українською мовою» / К.: Педагогічна думка, 2003. 144 с.
8. Державний стандарт початкової загальної освіти. Книга вчителя початкової школи: довідково-методичне видання / Упоряд. Г. Ф. Древаль, А. М. Заїка. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – 112-163 с.
9. Державний стандарт початкової освіти, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
10. Дубовик С. Г. «Розвиток діалогічного мовлення школярів на уроках української мови» / Початкова школа. – 2002. – № 7. – 14-22 с.
11. Жинкин, Н. І. «Комунікативна система людини і розвиток мови в школі» / – М.: Знання, 1982. – 198 с
12. Запорожець І. В. «Культура мови» / Початкова школа. – 2003. – №5. – 38-39 с.
13. Зиммельдінова А., Філь Г. «Діалог як форма усного мовлення учнів початкових класів» / Початкова школа. – 2014. – № 3. – 37-39 с.

14. Зимульдінова А. «Діалогічні методи навчання – важлива передумова ефективності роботи вчителя-майстра на уроках рідної мови в початкових класах» / Педагогічна майстерність – важливе джерело підвищення якості освіти в умовах входження України в європейський освітній простір: Наукові записки. – Випуск 3. – Дрогобич: Посвіт, 2006. – 6-10 с.
15. Корніяка О. Н. «Мистецтво гречності» / – К. : Либідь, 1995. – 86-88 с.
16. Кучинський Г. М. «Психологія внутрішнього діалогу» / – Мінськ: Університетське, 2008. – 304 с
17. Ладиженська Т. А. «Мовні секрети: книга для вчителя початкових класів» / – М.: Просвітництво, 1992. – 144 с.
18. Леонтьєв О. О. «Слово в мовній діяльності. Деякі проблеми загальної теорії мовної діяльності» / – М.: Просвітництво, 2001. – 114 с.
19. Луценко І. О. «Готуємось до мовленнєвого спілкування з дошкільниками» / Навч. посібник. – К.: НПУ, 2001.– 96 с.
20. Методика навчання української мови в початковій школі: навчальнометодичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.
21. Мирошніченко А. Л. «Навчання усного мовлення» / Українська мова та література. – 2004. – № 31. – С. 9 – 13.
22. Пелихата Е. Я. «Навчання діалогічного мовлення» / Дивослово. – 1995. – № 3. – 29–32 с.
23. Пелихата Е. Я. «Навчання діалогічного мовлення на ситуативній основі» / Початкова школа. – 1991. – № 10. – 17–19 с.
24. Петрик О. М. «Розвиток діалогічного мовлення молодших школярів» / Початкова школа. – 2008. – № 7. – 8–11 с.
25. Сербенська О. А. «Культура усного мовлення». / Практикум: навч. посіб. / – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
26. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти 1-2 та 3-4 класи. – К. : Видавництво «Світоч», 2019. – 44-54 с., 187-197 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Приклади завдань до першого етапу розвитку діалогічного мовлення.

1. Прослухайте твір, дайте відповіді на запитання.

Охайні пташки Сидить Гафійка біля віконечка, відсунула фіранку і милується калиною. Аж ось «фур-р-р» — зграйка снігурів налетіла. Посідали на калині і ласують смачними ягодами. А щоб не забруднитися калиновим соком, то почепили собі на грудях червоні фартушки. Охайні пташки!

1. Як звали дівчинку, про яку розповідалося?
2. Де сиділа дівчинка в кімнаті?
3. На що вона задивилася у вікно?
4. Які пташки прилетіли до калини?
5. Як саме в розповіді сказано про приліт пташок?
6. Чим були цікаві для дівчинки ці пташки?
7. Для чого снігурі почепили собі на груди фартушки?
8. Якого кольору були ці фартушки?
9. Що в цій розповіді справжнє, а що казкове?

2. Продовжіть ряд назв предметів, ознак або дій:

гриби — це опеньки, сироїжки, лисички, масляки, підосичники...;

кольори — це червоний, зелений, синій, блакитний, рожевий...;

ягоди — це малина, полуниця, суниця, смородина, агрус... .

Який з предметів тут є зайвим?

Овочі — це картопля, огірок, цибуля, яблуко, часник, петрушка.

Фрукти — це груша, яблуко, буряк, морква, айва.

3. «Виконай за зразком» Прочитайте складені слова, поясніть їх значення та назвіть слова від яких вони утворилися:

Носоріг=ніс+ріг;

Косокий=косий+око;

Паровоз=пара+возити.

Або: Складіть основи двох слів і поясніть значення утворених слів.

Зорі+падати= зорепад;

Ліс+парк=лісопарк;

Сніг+ ходити=снігохід...

4. Скажи, скільки речень ти почув(ла). Повтори останнє речення.

1. Весною ми пішли до лісу. Там кожне дерево співало свою пісню.

2. У носатого Івана одежина дерев'яна. Він у чистім полі ходить і по ньому носом водить.

3. Поблискують черешеньки в листі зелененькім. Черешеньки ваблять очі діточкам маленьким.

4. Був морозний ранок. Кругом стояла тиша. Раптом у шибку хтось легенько постукав.

5. Жив собі дід Андрушка. А в нього була баба Марушка. А в баби — дочка Мінка. А в дочки — собачка Хвінка.

5. Скажи, що з того, що ти почув, є реченням, а що — ні.

Школярі радісно готуються до свята.

Вони зібралися в актовій...

Тарасик запросить на свято свою маму.

Мама пошила йому нову...

Хлопчик подякував...

Нову сорочку він одягне на свято.

6. Доповнити речення.

Ми пішли до лісу, щоб...

Діти припинили гру, бо ...

На морі я побачив, як...

Ігор з Оксанкою побували в полі, де...

Я виготовляю аплікацію, щоб...

Склади речення, щоб у ньому були слова:

1) мама; спекла;

2) тато; наловив;

3) бабуся; рукавички;

4) дідусь; капелюх;

5) овечка; ягня.

II. Склади речення про те:

1) що можна побачити в небі;

2) що можна почути на концерті;

3) за чим спостерігають на стадіоні;

4) що рухається по дорозі;

5) що відбувається на світанку (навесні, восени, взимку) і т. ін

Приклади завдань до другого етапу розвитку діалогічного мовлення.

Фрагмент уроку 1. Складання діалогу за ситуативним малюнком.

Учитель проводить з учнями бесіду про те, чи доводилося їм когось вітати зі святом, що вони при цьому говорили, чи складно в них це виходило. Потім повідомляє, що на уроці вони будуть навчатися, як правильно слід поводитися в такій ситуації, і пропонує розглянути малюнок. На ньому зображено, як хлопчик вітає дівчинку з днем народження і дарує їй букет ромашок та книжку. — Який вигляд має хлопчик? Який у нього настрій? Чому? (Він гарно одягнений, привітний, має чудовий настрій, хоче зробити дівчинці приємне). — Що можете сказати про дівчинку? (Вона святково одягнена, радіє, що в неї свято, привітно зустрічає гостей). — Хто перший повинен розпочати розмову? З яких слів? (Хлопчик повинен привітатися і поздоровити дівчинку з днем народження). — Які слова використали б для цього ви? (Хлопчики класу пропонують свої варіанти привітання). — Що повинна відповісти дівчинка? (Дівчатка класу відповідають на привітання).

Далі вчитель пояснює учням, що, за правилами етикету, дівчинка має розглянути подарунок, висловити своє задоволення і чемно подякувати за нього, щоб зробити гостеві приємне. — Якими словами можна закінчити розмову між дітьми? (Дівчинка повинна запросити хлопчика до кімнати, де зібралися інші гості). Після такої попередньої роботи розподіляються ролі між учнями і дається час на підготовку діалогу. Бажано, щоб над завданням працювало кілька пар школярів. Тоді клас зможе визначити, у якої з них діалог вийшов найкращим. Одним із варіантів складеного діалогу може бути такий:

— Здрастуй, Наталочко! Вітаю тебе з днем народження!

— Дякую тобі, Сергійку. Які чудові квіти! А звідки ти дізнався, що я люблю ромашки?

— Я запитав у твоєї мами.

— Спасибі, що ти такий уважний. А про що ця книжка?

— Я її не читав. Але моя старша сестра сказала, що тобі вона сподобається.

— Дуже вдячна тобі, Сергійку, за вітання й подарунки.

— Я дуже хотів зробити тобі приємне.

— Проходь у кімнату. Там уже є наші однокласники. Нас чекає солодкий стіл.

— Дякую.

Фрагмент уроку 2. Побудова діалогу за словесно описаною мовленнєвою ситуацією.

Робота над діалогом розпочинається з бесіди про те, чи відвідують учні спортивні секції й гуртки, якими видами спорту вони займаються, чи подобаються їм ці заняття. Потім учитель описує мовленнєву ситуацію: два хлопчики ідуть на спортивні тренування. Один у формі футболіста з м'ячем під рукою прямує у футбольну секцію, а другий, закинувши на плечі боксерські рукавиці, — у боксерський клуб. По дорозі про щось між собою розмовляють. Побудуйте діалог їхньої розмови. Розпочніть з того, як вони зустрілись. Варіантом складеного діалогу може бути такий:

— Привіт, Сашко!

— Привіт, Андрію!

— Ти в спортивний клуб?

— Так. А ти, бачу, також туди.

— Так.

— Тоді підемо разом?

— Ходімо.

— Як часто ти граєш у футбол?

— У клубі тренуємось у вівторок, четвер і суботу. А ще з хлопцями у дворі майже щодня граємо. Люблю я футбол!

— А мені більше подобається бокс. Хочу бути, як брати Клички. Але наш тренер каже, що для цього треба багато тренуватися.

— Ось ми і прийшли.

— Ну, щастя тобі!

— І тобі успіху!

Приклади завдань до третього етапу розвитку діалогічного мовлення.

Лисичка і зайчик

Лисичка і зайчик – лісові звірі. Вони зовсім різні. Носик у лисички довгий і тоненький, а в зайчика короткий і кругленький, як гудзик. У лисички очі хитрі, а в зайчика лякливі. У лисички маленькі вушка, а в зайчика великі, довгі вуха. Шубка у лисички – сестрички золотиста, а в зайчика – улітку сіренька, а взимку біленька. У лисички лапки однакові, а в зайчика передні короткі, а задні довші. Коли він біжить вниз, то перевертається. Хвостик у лисички довгий, пухнастий, а в зайчика маленький і куций.

I. За малюнками діти описують лисицю і зайця.

II. Аналіз правопису слів: гудзик, шубка, улітку, узимку, униз.

III. До поданих іменників дібрати прикметники: ніс, очі, вуха, хвіст, лапки, шубка.

IV. Напишіть переказ за планом.

План

1.	розповідається?	Про яких звірів
2.		Який ніс у звірят?
3.	них?	Які очі та вушка у
4.	шубка?	Якого кольору
5.	хвіст?	Які у них лапки,

Ігор із Сашком гралися на вулиці. Першим побачив дим Сашко і побіг дзвонити пожежникам. Із будинку почувся дитячий плач. Ігор висадив шибку і стрибнув у кімнату. Дим виїдав очі. Язики полум'я хапали за руки. Серед вогню й диму Ігор побачив маленького хлопчика і виніс його через вікно на подвір'я. Та в хаті залишився ще один малюк. Ігор знову кинувся в полум'я. паморочилось у голові. Боліла нога. Допоміг йому винести малюка старший брат Віктор.

За кілька хвилин приїхали пожежники. Із вогнем було покінчено.

I. Про кого йде мова в оповіданні? Що помітили хлопці? Хто подзвонив пожежникам? Що зробив Ігор? Кого він знайшов серед вогню і диму? Чому Ігор повернувся в палаючу кімнату? Як він почувався? Хто допоміг хлопцеві?

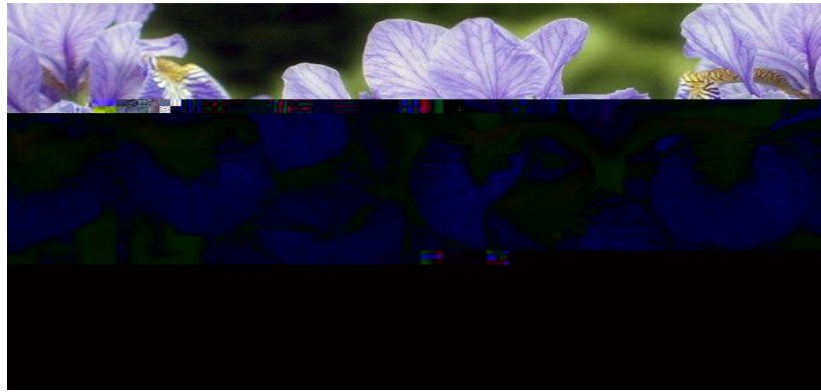
II. Які дієслова допомогли вам краще зрозуміти дії хлопчиків?

III. Напишіть переказ за поданим цитатним планом. Доберіть заголовок.

План

1.	«Ігор із Сашком гралися на вулиці».
2.	«Сашко побіг дзвонити пожежникам».
3.	«Ігор висадив шибку».
4.	«Серед вогню і диму знайшов маленького хлопчика».
5.	«Ігор знову кинувся в полум'я».
6.	«Із вогнем було покінчено».

Бризки веселки

Одного разу нахилилася веселка до річки, щоб води набрати. Аж тут чує, соловейко на калині тьохкає – заливається. Заслухалася, замріялася, та й незчулася, як загубила трохи своїх кольорів. Упали ті кольори додолу та й перетворилися на півники. Тому веселка у травні завжди над квітниками, півників вишукує. Та хіба визбирає, коли їх стільки наростло?

I. Чому так названо текст? Для чого веселка нахилилась до води? Що загубила веселка? На що перетворилися ці кольори? Чому веселка над квітниками повисає?

II. Аналіз правопису слів: тьохкає – заливається, незчулася, додолу, тому-то, визбирає.

III. До поданих дієслів доберіть слова, близькі за значенням: тьохкає - ..., незчулася - ..., повисає - ..., визбирає -

IV. Перекажіть текст за планом.

План

1.	веселка над водою.	Нахилилась
2.	соловейка.	Заслухалась
3.	кольори.	Веселка загубила
4.	У травні вишукує півників.	

ДОДАТОК Г

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Удод Вікторія Валеріївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

17.03.2021

(дата)

(підпис)

Вікторія Удод

(ім'я, прізвище)